

NOVES I VELLES MIGRACIONS: DIMENSIONS DE LA INTEGRACIÓ SOCIOCULTURAL DELS IMMIGRANTS A LLEIDA

LLUÍS SAMPER RASERO (*coordinador*), ALFRED AGUSTÍ FARRENY, JORDI DOMINGO COLL, JORDI GARRETA BOCHACA, DOLORS MAYORAL ARQUÉ, FIDEL MOLINA LUQUE, *professors de la Universitat de Lleida*

INTRODUCCIÓ

La integració dels immigrants és, molt més del que expressen l'opinió pública i la que s'ha publicat, un procés multidimensional amb una doble i complexa perspectiva. Per una part, les característiques —econòmiques, demogràfiques, lingüístiques, educatives— dels immigrants, però per altra part, l'estructura social i també cultural, és a dir, simbòlica i actitudinal, de la societat receptora. En aquest sentit, les diferents seccions de la monografia que aquí es resumeixen ofereixen dades i reflexions sobre aquesta doble cara del procés. L'estudi complet consta dels capítols següents: un primer text, original de Jordi Garreta i Lluís Samper, en el qual s'ofereixen les bases teòriques, també el rerafons ideològic, d'alguns dels "tipus ideals" de la integració; especial èmfasi s'ha dedicat a l'evolució dels esmentats models en les societats nord-americanes (els Estats Units i el Canadà), tot i que es contrasten amb els nous enfocaments crítics i la seva rellevància en el context europeu. El capítol segon, del qual és autor Jordi Domingo, ofereix una visió panoràmica dels processos migratoris que ha experimentat Catalunya des de finals del segle XX i fins a l'entrada del XXI. El comentari de les que han esdevinguts les principals onades migratòries permet observar les diferències en relació amb l'origen geogràfic dels nouvinguts tal com es sintetitza en els treballs de Cabré, Recolons i Gozávez, entre altres. El capítol tercer presenta les dades d'una enquesta sobre una mostra de 600 homes d'entre 25 i 67 anys de la ciutat de Lleida en la que s'analitza la seva mobilitat intergeneracional. Els estatus ocupacionals (establerts segons l'escala de Carabaña i Gómez Bueno) de l'entrevistat i el seu progenitor són contrastats, entre

altres, amb les variables següents: edat, origen geogràfic, nivell educatiu i ingressos. El tractament estadístic de les dades inclouen proves de significació (t d'Student), així com les anàlisis correlacionals (Pearson i Spearman). El capítol quart, redactat per Alfred Agustí, analitza el cas de Lleida, emmarcant-lo en el conjunt de Catalunya, a partir de les onades migratòries i el seu impacte a nivell lingüístic. Per l'autor, basant-se en Porta, el fet immigratori ha fet que la normalització lingüística depengui, en bona part, de l'evolució en el coneixement i ús de la llengua catalana de la població vinguda de fora, tot i que no depèn només de l'augment de les habilitats lingüístiques de l'immigrant sinó també de la seua actitud envers el fet lingüístic català. El cinquè i darrer capítol, escrit per Jordi Garreta i Fidel Molina, analitza a partir d'estudis propis els processos d'integració i exclusió dels "nous" immigrants. Partint del fet que la integració és un procés multidimensional, aprofundeixen en el procés d'integració en l'estructura social dels immigrants d'origen extracomunitari que resideixen a les províncies de Lleida i Osca, i s'avalua la importància que es mereix la situació legal dels estrangers i el racisme de la societat de recepció.

Abans de presentar les conclusions dels nostres treballs, voldríem assenyalar algunes de les limitacions que presenta el nostre estudi globalment considerat. En primer lloc, les monografies de què procedeixen les nostres dades no preveuen, o tan sols de forma col·lateral i limitada, les migracions internes, és a dir, les produïdes tant entre les diferents demarcacions catalanes com les relatives als fluxos de població des de les comarques cap a la ciutat de Lleida. En els

casos esmentats, i fins dates recents, aquests processos s'englobaven sota el fenomen de l'èxode rural amb els seus coneguts processos d'aculturació, condició d'assalariat, canvis en el sistema de valors i, fins i tot, en l'estructura de la personalitat. En efecte, les ciutats (ja sigui la capital provincial i, encara més, la metròpolis barcelonina) han aparegut com una aventura que promet llibertat i riquesa, però també presenta el risc de la solitud, del desarrelament o del tedi laboral.

Això no obstant, tal com comenta J. Domingo en el seu capítol, a mitjan dels vuitanta les comarques lleidatanes, globalment, aconsegueixen rompre amb el seu passat emigratori i, al conjunt de Catalunya, el sistema migratori tradicional s'ha invertit. Aquest nou èxode urbà genera, alhora, problemes adaptatius (des de l'anomia de les ciutats dormitoris fins a l'empobriment comunitari de les urbanitzacions) que tampoc no hem inclòs a la nostra monografia.

En segon lloc, mentre que a l'esmentat capítol tercer l'àmbit de l'anàlisi de les dimensions d'estratificació social i sociolingüística és la ciutat de Lleida, quan ens referim a les migracions extracomunitàries, l'estudi abraça la totalitat provincial tant de Lleida com també d'Osca. La comparació entre els processos d'integració sociocultural dels immigrants estatals i de les noves immigracions encara esdevé més problemàtica atesa l'heterogeneïtat dels instruments d'anàlisi (diferències pel que fa als marcs teòrics previs, així com dels models de qüestionaris i de recollida de les dades censals). En aquest sentit, una rèplica de l'estudi hauria d'unificar tant els universos o àmbits mostrals com els marcs conceptuals i, a mesura de les possibilitats, les tècniques d'obtenció de dades (escales i qüestionaris).

Finalment, paga la pena d'esmentar que, en el primer cas per criteris estadístics i en el segon per qüestions tècniques, els immigrants llatinoamericans han quedat fora del disseny mostral, així com els escassos europeus no comunitaris. Aquesta possible arbitrarietat quant a la delimitació del concepte d'*immigrant* —i la seua parcial afinitat semàntica amb idees d'estrangeria, subordinació laboral o incompetència

lingüística— ens remet a les dimensions teòriques dels processos d'integració dels immigrants.

LA INTEGRACIÓ DELS IMMIGRANTS

Tant en el model europeu, especialment el model republicà francès, com en el model nord-americà, la contraposició entre unes velles migracions exitosament integrades i la turbulència i conflictivitat de les noves onades d'estrangers apareix sospitosament com a coincident (Gordon 1964; Glazer 1983; Wieviorka 1996; Portes 1996). Potser, i gairebé amb seguretat, ni l'assimilació d'espanyols i italians durant la Tercera República francesa ni l'americanització de jueus, irlandesos i italians a les primeres dècades del segle xx no va ser tan harmònica ni efectiva com avui dia hom tendeix a recordar. Hi intervenen, a parer nostre, diferents factors: tendència a idealitzar el passat enfront la duresa i immediatesa del present, mudaments ideològics en la valoració del pluralisme cultural i canvis, en darrera instància, en les estructures socials dels països receptors. Subratllem, per exemple, la tendència a substituir eufemísticament la vella noció d'*assimilació* per la més neutra i políticament correcta expressió d'*integració*. En termes metafòrics diríem que l'espès brou del *melting pot* ha estat substituït en la postmodernitat per la hipocalòrica *salad bowl*. Aquest canvi ideològic quant a les polítiques migratòries és paral·lel al declivi de l'universalisme a favor de les postures relativistes i multiculturalistes. Respecte l'estructura social, el vell model assimilacionista es correspon amb una societat en fase d'industrialització l'estratificació social de la qual era de naturalesa predominantment classista. Al contrari, les noves migracions coincideixen amb el trànsit cap a la societat de la informació i els processos de globalització econòmica. En aquest nou escenari mundial l'estratificació apareix cada vegada més relacionada amb processos d'exclusió social i d'etnificació de les desigualtats socials. Davant de l'optimisme de l'Escola de Xicago avui sabem que, encara que la integració sociocultural és un procés multidimensional, l'aculturació, la integració estructural, la vinculació matrimonial, la reorientació identificativa o l'assimilació cívica no són processos necessàriament correlatius. Per exemple, podem observar una relativament exitosa integració estructural (a l'àmbit

laboral, en concret) i una insuficient, políticament nul·la, assimilació lingüística o religiosa. A *contrario sensu*, la identificació cultural ja no garanteix l'adient integració estructural, així com la no excepcional explotació econòmica o la privació dels drets de ciutadania, concretament la impossibilitat de participar en la vida política. Aquí, els nous corrents teòrics (Bean & Tienda, 1990) han subratllat els esculls institucionals (lleis i disposicions administratives de caire xenòfob i racista) i les arrels estructurals (segmentació ètnica del mercat laboral, currículum ocult escolar, segregació residencial...) que obstaculitzen la plena integració sociocultural de les poblacions immigrants.

Tanmateix, el model català sol descriure's com a modèlic, paradoxalment, per part més aviat de sociòlegs i politicòlegs francesos, canadencs o dels EUA, i fins i tot autòctons. La nostra escassa natalitat complementada des de fa més d'un segle amb una alta immigració procedent d'altres regions peninsulars (l'anomenat *modern sistema català de reproducció*) no sembla que s'hagi traduït, si més no fins ara, en el model conegut com de *nacions dividides* —cas de Bèlgica, Irlanda del Nord; potser Quebec i Euskadi (Díez Medrano 1999; McAndrew i Gagnon 2000). Ni tan sols durant els moments de màxima afluència migratòria (entre 1961 i 1970, amb una taxa neta d'immigració del 157,7 per mil) sembla haver-se blocat la capacitat d'absorció del teixit social català. Això no significa que la mobilitat social sigui l'òptima o que, per exemple, les categories ocupacionals no estiguin prou condicionades per l'origen geogràfic, autòctons *versus* al·lòctons, dels treballadors o que, per tal d'esmentar una altra mostra de desorganització social, en els últims anys de la dictadura no proliferessin a l'àrea metropolitana de Barcelona autèntics guetos urbans, amb una deficient situació econòmica (pobresa, atur, reñdes salarials baixes) i amb dèficits en equipaments urbanístics que encara subsisteixen, amb menor intensitat, a despit de les successives crisis econòmiques. Allò que val la pena de ressaltar és que, malgrat tot, ni les desigualtats socioeconòmiques ni les diferències culturals (fonamentalment, el fet obvi de dues comunitats lingüístiques) s'hagin traduït,

fins i tot després d'haver-se superat a bastança la quota demogràfica de conflicte, en una fractura social.

Però també aquesta suposadament modèlica integració migratòria a la catalana caldria matisar-la en relació amb la periodització històrica. Es poden distingir, a la moderna història de les migracions a Catalunya, tres grans onades migratòries, que, tot i ser desiguals demogràficament, presenten tres grans paradigmes dels processos d'integració sociocultural de la població al·lòctona: a) el flux dels anys anteriors a la Guerra Civil i molt especialment la dècada 1921-30; b) la quantitativament important migració estatal de la postguerra, sobretot les dècades dels anys cinquanta i seixanta, que van implicar l'assentament de més d'un milió de persones (més de 1,5 milions si considerem el període que va de la postguerra a la mort de Franco), i c) el canvi de tendència dels anys vuitanta amb la progressió positiva de les migracions extraestatals, encara que de migrat volum demogràfic, i que coincideix amb l'aturada, i fins i tot la inversió (retorn de treballadors jubilats i prejubilats) de les migracions estatals.

En termes d'integració sociocultural es podria generalitzar que, mentre que la primera onada migratòria ha estat bàsicament assimilada (la integració estructural coincideix amb una intensa catalanització cultural i identitària), és controvertida la valoració final del procés integrador corresponent a la migració de la postguerra, especialment el voluminós flux d'immigrants que es produeix entre 1960 i 1970. Malgrat que alguns estudis subratllen una tendència a l'ascens social (segons criteris de millores en la jerarquització ocupacional), altres investigacions (incloent-hi les nostres pròpies dades, com veurem) indiquen, però, la sobrerrepresentació dels autòctons en les categories laborals més qualificades, amb majors ingressos i més elevat prestigi. Això no obstant, per dir-ho sintèticament, l'estratificació social respon a criteris de classe social (amb un mercat de treball relativament obert i condicionat per les prèvies qualificacions educatives) que no pas a criteris d'etnicitat (incloent-hi la qüestió estrictament lingüística). Amb totes les matisacions

que s'hi vulguin fer, la conclusió majoritària és que aquesta segona onada migratòria ha tingut una integració sociocultural moderada, encara que possiblement superior (atesos els orígens socials majoritàriament rurals i amb escassa qualificació educativa dels al·lòctons, així com l'existència de diferències culturals especialment, però no exclusivament, lingüístiques) a la d'altres societats occidentals. Vint-i-cinc anys després del final del procés, la caracterització de la societat catalana com una societat dividida per l'origen geogràfic dels seus habitants rebria un escàs predicament acadèmic i encara menys suport popular (si exceptuem algunes elits polítiques i mediàtiques entestades a minar la convivència).

Molt més difícil de predir, tot i que, com veurem, les nostres dades conviden en el cas específic de Lleida a no ser excessivament pessimistes, sembla ser el resultat de la integració de la que hem denominat *tercera onada*. Respecte al conjunt de Catalunya coincidim plenament amb Miret (1998) quan afirma que aquesta immigració estrangera és encara massa recent i massa reduïda com per presagiar-ne l'evolució de la societat catalana i si, finalment, aquesta podrà ser considerada com una societat d'acollida en el mateix sentit que ho són les dels estats de l'Europa nord-occidental. Sols cal matisar, però, que, quan s'afirma que hem passat de ser un país d'emigrants a un altre d'immigrants, aquesta generalització només és aplicable, i amb matisos, a Espanya, però no, òbviament, a Catalunya.

En termes estrictament demogràfics caldria preguntar-se fins a quin punt no és, o no ha estat, Lleida una excepció a l'anomenat *modern sistema català de reproducció*. És a dir, si a despit de l'arribada d'immigrants d'altres regions (predominantment Andalusia, però sense oblidar l'important, i molt més continuat en el temps, contingent de població aragonesa), la paral·lela emigració dels lleidatans cap a Barcelona i cap a altres àrees catalanes més industrialitzades o amb major dinamisme econòmic no qüestionarà aquí la validesa del model general català. A parer nostre, la resposta hauria de ser negativa, ja que la secular recessió demogràfica de les comarques rurals de Lleida coincideix amb un creixement

significatiu de població al Segrià. Cal remarcar especialment la concentració demogràfica de la capital provincial que ha arribat a suposar la tercera part del total d'habitants de la província, quan el 1930 era poc més del 10%. L'especificitat de Lleida vindria, a més, donada per un menor volum dels fluxos migratoris de la resta de l'Estat, la qual cosa, a més a més, es correlacionaria amb el menor desenvolupament industrial, amb el menor creixement econòmic i amb el menor pes relatiu de la població urbana. Pla i ras, l'especificitat de Lleida es correspondria amb un relatiu retard en els processos de modernització respecte la resta de Catalunya i solament a partir de la meitat dels vuitanta (coincidint, d'altra banda, amb la crisi del model de creixement econòmic basat en la industrialització) hauria minvat aquest diferencial. Per altra banda, el fet d'haver-se concentrat el creixement demogràfic i els assentaments migratoris (tant els intraprovincials com els procedents d'altres regions) al llarg de l'eix de la carretera Nacional II ens reafirma en la potent relació existent entre migració i desenvolupament econòmic.

Com ja hem afirmat, el model català d'integració dels immigrants ha pretès, idealment, compaginar l'assimilació cultural del model republicà francès amb la meritocràcia educativa i l'elevada mobilitat social del model dels EUA. Però la realitat és que, com també succeeix a la societat nord-americana, ni el sistema educatiu, ni encara menys l'estructura ocupacional, reflecteixen una veritable igualtat d'oportunitats o, dit d'altra manera, que a pesar dels discursos ideològics hi ha una relativa reproducció de les desigualtats socials. En aquest sentit, diferents investigacions han demostrat com, dintre de la jerarquia ocupacional catalana, els immigrants estan sobrerrepresentats a les categories menys qualificades, amb menors salaris i amb un escàs prestigi ocupacional. Per exemple, la desproporció entre autòctons i immigrants és particularment palesa a les ocupacions de treballadors manuals no qualificats o semiqualicats (*blue-collar workers*) del sector industrial, especialment al cinturó barcelonès. Per contra, els treballadors autòctons predominen a les activitats laborals situades al cim de l'escala ocupacional (professionals, directius) i fins i tot a les posicions intermèdies (comerciants, treballadors autòctons i camperols). Més encara, en un estudi que hem fet sobre la població gitana de

Lleida, hi comprovem que els no nascuts a la província -aquells que han viscut l'emigració- se situen en posicions inferiors en el mercat laboral en comparació amb els nascuts a la província (Garreta 1999).

Encara que aquesta baixa ubicació de la població immigrant es correspon, en línies generals, amb les seues mitjanes d'escolarització, la qüestió és si, independentment de l'origen social (territorial, econòmic, cultural, educatiu...), l'estructura social catalana garanteix una efectiva mobilitat social, tant pel que fa a la pròpia promoció personal com, en especial, pel que fa al relleu generacional.

Les nostres dades sobre l'estratificació educativa i ocupacional de la població masculina de la ciutat de Lleida indiquen el predomini de les classes socials intermèdies, així com un significatiu envelliment relatiu de la població activa, una tercera part de la qual prové d'altres comunitats autònomes. Òbviament també a la nostra mostra la jerarquització laboral apareix condicionada per l'origen social de l'entrevistat. En el cas concret de l'origen geogràfic hem observat un paral·lelisme entre els estatus ocupacionals i la procedència territorial, de manera que les ocupacions de més prestigi es corresponen amb el naixement a la capital provincial, els nivells intermedis amb orígens rurals de les comarques de Lleida o d'altres zones específiques de Catalunya, mentre que els esglaons inferiors de l'escala laboral tendeixen a coincidir amb una procedència no catalana. No obstant això, els índexs de reproducció social (educativa i ocupacional) es caracteritzen per presentar una baixa correlació positiva. Una altra dada interessant és que l'autoreclutament sembla ser menor als esglaons superiors de les dues escales, l'educativa i l'ocupacional. En la línia d'investigacions similars d'àmbit estatal aquests resultats semblen donar suport, més en el cas de l'estratificació educativa que en l'ocupacional, a la hipòtesi del predomini d'una mobilitat social de tipus estructural. Com a molts altres territoris hispànics en què la modernització econòmica ha estat tardana (en el cas de Lleida el sector econòmic predominant, en termes de valor afegit, continua sent l'agricultura molt per damunt

del conjunt de Catalunya i fins i tot de la mitjana estatal), el desacoblament entre desenvolupament econòmic i canvi social sembla haver impulsat una generació de *nouveaux riches*. Tocant a això, un estudi sobre equipaments i consums culturals (Samper i Mayoral, 1995), realitzat sobre una mostra representativa de 404 llars de la ciutat de Lleida, destacava, especialment als sectors més acomodats, el desajustament entre el capital econòmic i el capital cultural de les famílies.

Per altra banda, com a suport a la hipòtesi meritocràtica, les nostres dades indiquen una moderada correlació positiva entre el nivell educatiu dels entrevistats i la seua posició a l'escala de prestigi ocupacional. Aquest índex és pràcticament idèntic al corresponent al conjunt de la població catalana. En canvi, l'herència de la cultura familiar (mesurada mitjançant el nivell educatiu patern) i la seua influència sobre la trajectòria educativa i ocupacional de l'entrevistat, tot i que numèricament és migrada, posseeix un pes relativament major. En conjunt, hem interpretat aquests resultats com un moderat recolzament a l'existència d'una estructura social escassament polaritzada i relativament porosa en la qual les qualificacions educatives tendeixen a configurar-se com la variable de major importància pel que fa a l'estratificació ocupacional. Això no obstant, i en contradicció amb les teories economicistes del "capital humà", la relació entre el nivell educatiu i la jerarquització ocupacional no és ni simple ni directa. Els resultats més aviat suggereixen que la qualificació escolar és la condició necessària, però no suficient per accedir a un lloc de treball prestigiós i ben remunerat. A més, les nostres dades avalen la idea que ni les credencials educatives ni tan sols el prestigi ocupacional mantenen una relació equivalent amb els nivells d'ingressos. Fins a quin punt això és degut a les peculiaritats (importància econòmica de l'agricultura, predomini de població activa autoempleada, secular recessió demogràfica...) de l'estructura social lleidatana?

Una altra dada distintiva és el predomini, amb percentatges al voltant del 80%, de l'ús habitual de la llengua catalana, cosa que contrasta amb la seua menor utilització en el conjunt del territori català,

especialment al cinturó industrial barceloní, on aquests percentatges tendeixen a invertir-se. No obstant això, cal matisar que, fins i tot dins del districte municipal de Lleida, hi ha acusades diferències en el coneixement i l'ús del català segons els barris de residència. Com il·lustren perfectament les nostres dades, hi ha una relació negativa entre el coneixement del català i el percentatge de població immigrant present a cada barri. Els resultats donen un sòlid suport a la hipòtesi que la facilitat d'assimilació lingüística és directament proporcional a la presència a l'esmentat territori d'una població majoritàriament autòctona.

Tanmateix, com les nostres dades indiquen, tot i coincidint amb altres estudis sobre desigualtats educatives a la ciutat de Lleida (Mayoral 1994; Giró 1996), el desconeixement de la llengua catalana està també fortament condicionat per una escolarització insuficient, la qual, al seu torn, apareix mediatitzada per les cohorts d'edat (Agustí et alii 1998). És a dir, també en aquest apartat, com vèiem al capítol sobre mobilitat social, el nivell educatiu de les persones explica una gran part de les diferències sociolingüístiques. Ara bé, encara queden moltes preguntes per contestar. Per exemple, i en relació amb la interacció entre origen geogràfic, educació formal i coneixement i ús del català, en quina mesura, si, com sembla, el català perd pes com a referent identitari, però en guanya com a vehicle de comunicació, a més de la seua valoració creixent com a llengua administrativa, no s'accentuarà la seua utilització com a llengua de promoció social (salvant les distàncies, com passa amb l'anglès)? En aquest mateix sentit, però complementàriament, ¿quina ha estat la influència dels matrimonis mixtos, concretament el tema de la hipogàmia o hipergàmia, lingüístiques i educatives, quant a la relació entre assimilació lingüística i mobilitat social? Creiem que el tema mereixeria la realització de noves monografies.

Però, a despit de la major presència del català a la vida pública, Lleida no és diferent de la resta de Catalunya quant al fet que el progrés en el coneixement de la llengua pròpia no ha impedit el seu estancament pel que fa a la seua utilització

efectiva. Això ens remet a l'ambivalència de la institució escolar que, en nom de la seua orientació instrumental (el català, com qualsevol altra disciplina, és una mera credencial) ha actuat en detriment del caràcter expressiu de la llengua.

Respecte dels immigrants estrangers extracomunitaris, d'antuvi, allò que cal destacar és el seu escàs pes demogràfic. Podríem diferenciar en la població catalana quatre grans grups demogràfics segons el seu origen territorial: a) una majoria d'habitants (més de la tercera part, tot i que no arriben a la meitat del conjunt) nascuts a Catalunya, els pares o padrins dels quals procedien d'altres zones de l'Estat; b) un terç d'immigrants estatals, això és, nascuts a d'altres comunitats autònomes; c) una quarta part que podria reclamar-se com "català de soca-rel", i d) un dos o tres per cent d'immigrants no espanyols, un 1% dels quals correspondria als d'origen africà. Aquestes dades, de valor merament aproximatiu, evidencien fins a quin punt les percepcions socials, els imaginaris col·lectius, poden arribar a ser incongruents amb la realitat social objectiva. D'on prové, per tant, l'acusada visibilitat social del col·lectiu d'immigrants africans (magrebins i subsaharians)? Malgrat que el tema ha estat abordat sols parcialment pels nostres estudis, n'indicarem dues causes que, al seu torn, estan relacionades entre si: la seua segregació social (laboral, residencial i, fins i tot a l'última dècada, escolar) i la construcció per part dels *mass media* d'una imatge col·lectiva predominantment negativa.

Altres dades que hem obtingut ofereixen, en canvi, una representació molt més matisada i complexa. En concret, a l'àmbit laboral el predomini d'unes posicions subordinades, d'escassa remuneració i que, en molts casos, es corresponen amb l'anomenat mercat de treball secundari, s'encavalca amb una variabilitat ocupacional susceptible de ser analitzada tipològicament. Criteris com ara l'activitat o la inactivitat laboral, l'especialització per branques d'activitat econòmica, l'estacionalitat de la feina, l'autoocupació *versus* assalariament, etc. ofereixen una heterogeneïtat de les situacions laborals d'aquest col·lectiu que contrasta amb els grollers estereotips d'una part de la població majoritària. Tanmateix, i en

agut contrast amb els apartats anteriors, entre els immigrants africans de Lleida es palesa la inadequació entre els seus nivells formatius (de mitjana equivalents al nivell secundari, és a dir, superiors als dels immigrants peninsulars) i les seues ocupacions laborals. A més a més, tant les dades relatives a la permeabilitat de les seues xarxes socials (incloent-hi el seu accés al mercat matrimonial de la societat catalana), com encara menys la informació relativa al seu accés a una plena participació social i política, inviten a no ser optimistes. De fet, els resultats suggereixen que, més que a una veritable integració sociocultural, ens apropem, respecte a aquestes persones, a un model de ciutadania excloent.

Uns altres resultats són, al contrari, més esperançadors. Ni la inserció en l'estructura productiva ni els equipaments domèstics, a pesar de les seues limitacions i deficiències, els atorguen, un cop més en contra dels estereotips, la inequívoca marginalitat de les minories ètniques autòctones. És en el camp educatiu, i més específicament en relació amb les expectatives educatives per als seus fills (Garreta 1994 i 1999), on podem trobar més motius per a l'optimisme. Tot i que les expectatives no són homogènies, en certs casos i més enllà dels tòpics, impliquen un projecte, explícit i realista, d'inserció i de promoció social en la nostra comunitat. Si es frustren aquestes expectatives i, sobretot, si predominen entre nosaltres les pràctiques discriminatòries, no és agosarat de predir el tancament del cercle viciós de la marginació social.

Tot això ens remet, un cop més, a remarcar la importància de les percepcions i les respostes de la població majoritària, així com, en consonància amb el paradigma crític, a denunciar la vigència del racisme institucional. Si es produeixen reaccions d'estigmatització ètnica (sigui a partir de criteris pròpiament racistes, fenotípics, com el color de la pell, sigui per la demonització de certs trets culturals, concretament la religió islàmica), el resultat serà la proliferació de guetos: residencials, laborals, escolars... La secular experiència d'exclusió social de les nostres redescobertes minories ètniques *natives* ens adverteix del perill de tornar a cometre els mateixos errors.

Per posar un exemple recent, fenòmens de *white flying*, que s'han produït a diverses escoles catalanes, inclosa Lleida (Molina 1998), per la incorporació massiva d'alumnat gitano subratllen la veritable importància de les percepcions col·lectives en la mesura en què es converteixen en profecies d'autocompliment. En canvi, si la segona generació d'immigrants africans pot assolir (almenys en la mateixa mesura en què ho han aconseguit els immigrants estatals) un equilibri adequat entre les seues arrels culturals, la seua identitat grupal i la seua integració estructural, s'avortarà el risc de fractura social. Opinem que aquí la socialització escolar ha de jugar una funció clau, com també pel que fa a les actituds de la població majoritària. L'educació -no la mera instrucció, sinó la formació de ciutadans informats i responsables, oberts al pluralisme i a la diversitat- en té la darrera paraula.

CONCLUSIONS

Per finalitzar, és habitual en aquests tipus d'estudis preguntar-se fins a quin punt les dades i les reflexions aquí presentades són generalitzables a contextos més amplis. De fet, sols la realització de noves i millors investigacions monogràfiques en altres àmbits provincials ens autoritzaria a respondre adequadament a aquesta qüestió. Però, a despit de ser agosarats, voldríem acabar amb dues conclusions generals que, en realitat, són dues noves hipòtesis:

- La integració sociocultural dels immigrants a Lleida no ha estat i no és actualment diferent, en termes qualitatius, de la que s'ha produït o es pot produir a altres àrees geogràfiques de Catalunya. Aquesta proposició, al seu torn, descansa en un postulat previ i és que l'estructura social de Lleida, malgrat els seus elements diferencials, en allò substancial no és diferent de la del conjunt del territori català. Dit més concretament, no hi ha una solució de continuïtat entre la demografia, l'estructura econòmica, l'estratificació social o la integració simbòlica entre Lleida i, per citar l'altre pol en un mateix procés de modernització, Barcelona. Les llums i les ombres de la integració sociocultural dels immigrants segons els diferents contextos de Catalunya només serien, a parer nostre, qüestió de grau.

■ *A contrario sensu*, la contraposició entre les velles i les noves migracions, més enllà d'unes analogies òbvies (població jove, poc o mitjanament qualificada, que supleix o complementa les mancances de mà d'obra de la població autòctona) representen de fet dos diferents *patterns* d'integració sociocultural. És a

dir, que les diferències entre les migracions interiors i estrangeres implicarien, pel que fa a la seua incorporació al teixit social català, no sols diferències quantitatives (per exemple, un molt menor volum demogràfic a les segones), sinó dos models diferents d'integració sociocultural.

BIBLIOGRAFIA

- AGUSTÍ, A., MAYORAL, D. i SANVISÉN, P. *La llengua catalana a la ciutat de Lleida. Un estudi sociolingüístic per barris*. Lleida: Servei de Publicacions de la Universitat de Lleida, 1998.
- BEAN, F.D. i TIENDA, M. *The Hispanic Population of the United States*. New York: Russell Sage Foundation, 1990.
- DÍEZ MEDRANO, J. *Divided nations. Class, Politics, and Nationalism in the Basque Country and Catalonia*. San Diego: Cornell University Press, 1995.
- GARRETA, J. *La integració en l'estructura social de les minories ètniques*. Lleida: Universitat de Lleida, 1999.
- GIRÓ, A. *Segregació urbana i educació: una anàlisi de les desigualtats socioculturals dels barris de Lleida*. Lleida: Pagès eds., 1996.
- GLAZER, N. *Ethnic dilemmas, 1964-1982*. Cambridge: Harvard University Press, 1983.
- GORDON, M. *Assimilation in American Life*. New York: Oxford University Press, 1964.
- MAYORAL, D. *Lenguaje y estatus sociocultural: un estudio empírico sobre el lenguaje infantil en los barrios de Lleida*. Universitat de Lleida, 1994. Tesis doctoral.
- MCANDREW, M. et GAGNON, F. (dir) *Relations ethniques et éducation dans les sociétés divisées: Québec, Irlande du Nord, Catalogne et Belgique*. Montréal/Paris: Harmattan.
- MIRET, N. "L'evolució del panorama migratori en Catalogne sud, 1950-1975" a ASSIER-ANDRIEU; PROVANSAL et TARRIUS (coords.) *Les Catalognes, laboratoire de l'Europe*. Poitiers: REMI 3, 1998, pàg. 47-70.
- MOLINA, F. *Interculturalitat i educació. Una reflexió sociològica sobre l'acció educativa*. Lleida: Universitat de Lleida, 1998.
- PORTES, A. "Introduction: Immigration and Its Aftermath", a PORTES, A. (ed.) *The New Second Generation*. New York: Russell Sage Foundation, 1996, pàg. 1-8.
- SAMPER, L. i MAYORAL, D. *Equipaments, pràctiques i consums culturals a la ciutat de Lleida*. Lleida: La Paeria (no publicat), 1995.
- WIEVIORKA, M. "Culture, Société et démocratie" a WIEVIORKA, M. *Une société fragmentée? Le multiculturalisme en débat*. Paris: La Découverte, 1996, pàg. 11-60.

BIBLIOGRAFIA COMPLEMENTÀRIA

- CABRÉ, A. "Les migracions a Catalunya, 1900-2000" a *Els moviments humans en el Mediterrani Occidental*. Barcelona: ICEM, 1990, pàg. 281-289.
- CABRÉ, A. i DOMINGO, A. "Reflexiones sobre la inmigración extranjera en Catalunya" a *Jornadas sobre población y inmigración*. La Laguna, 1993, pàg. 509-515.
- CARABAÑA, J. "Homogamia y movilidad social" *Revista Española de Investigaciones Sociológicas*, 1983, pàg. 61-81.
- CARABAÑA, J. (ed.). *Desigualdad y clases sociales*. Madrid: Visor, 1997.
- CARABAÑA, J. i de FRANCISCO, A. *Teorías contemporáneas de las clases sociales*. Madrid: Ed. Pablo Iglesias, 1993.
- CASTLES, S. i MILLER, M.J. *The age of migration. International population movements in the modern world*. London: The Macmillan Press Ltd., 1994.
- FERNÁNDEZ ENGUITA, M. "Los desiguales resultados de las políticas igualitarias: clase, género y etnia en la educación", a FERNÁNDEZ ENGUITA, M. (ed.) *Sociología de las Instituciones de Educación Secundaria*. Barcelona: Horsori, 1997.
- GARRETA, J. "Expectativas educativas y sociales de las familias inmigrantes". *Papers. Revista de Sociologia*, núm. 43, 1994, pàg. 115-122.
- GARRETA, J. "Inmigració extracomunitària i educació. La relació pares, escola i mestres". *Lleida*, 1998, pàg. 227-241.
- GOZÁLVEZ, V. "La inmigració estrangera" a CARRERAS, C. (dir) *Geografia General dels Països Catalans*. Barcelona: Enciclopèdia Catalana, 1996, pàg. 211-225.
- IOE. *Marroquins a Catalunya*. Barcelona: Institut d'Estudis Mediterranis, 1994.
- KYMLICKA, W. *Ciudadanía multicultural*. Barcelona: Paidós, 1996.
- MAALOUF, A. *Les identitats que maten. Per una mundialització que respecti la diversitat*. Barcelona: La Campana, 1999.
- OMI, M. i H. WINANT. *Racial Formation in the United States. From the 1960's to the 1990's*. N. York: Routledge, 1994.
- RECOLONS, L. "Les migracions en l'estudi científic de la població" a *Revista Catalana de Sociologia*, 1997, pàg. 51-70.
- REX, J. *Ethnic minorities in the modern nation state. Working papers in the theory of multiculturalism and political integration*. London: Macmillan Press Ltd., 1996.
- WRIGHT, E.O.: "Reflexionando una vez más sobre el concepto de estructura de clases", a CARABAÑA, J. i de FRANCISCO, A. *Teorías contemporáneas de las clases sociales*. Madrid: Ed. Pablo Iglesias, 1993.